

УДК 376-056.45

Слободенюк Л. І., Слободенюк О. В.*

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

У статті розглядається проблема виявлення та розвитку обдарованих дітей на основі компетентісного підходу. За допомогою теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано зміст такого підходу та з'ясовано його провідні характеристики. Запропоновано структурно-функціональну модель, яка дозволяє конкретизувати й системно представити цільовий, змістовний, організаційний, функціональний та результативний компоненти формування ключових компетентностей обдарованих дітей (життєвої, навчально-пізнавальної, соціальної, комунікативної, творчої). Проаналізовано складові моделі, які передбачають науково-методичний та психологічний супровід формування ключових компетентностей обдарованих дітей.

Ключові слова: компетентісний підхід, компетентність, ключові компетентності, структурно-функціональна модель, обдарована дитина.

У сучасних соціальних умовах незалежної України особливого значення набуває формування особистості з яскраво вираженою індивідуальністю, здатної до життєтворчості та самореалізації. Потрібні інші підходи до вивчення особливостей розвитку дітей з високими інтелектуальними можливостями й задатками креативного мислення. Раннє виявлення, навчання й виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти.

Серед ключових напрямів Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки є модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентісного підходу. Таким чином, характерною ознакою розвитку національної системи освіти є розбудова її на компетентісно орієнтованій основі, спрямованій на комплексне засвоєння фахових знань і способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в певних життєвих ситуаціях.

Саме тому актуальність нашої теми зумовлена сучасними вимогами до освіти, пошуками ефективних методів і прийомів формування життєво важливих компетентностей обдарованих дітей щодо орієнтування в швидкоплинному інформаційному просторі. Актуальності набуває створення нових умов розвитку та самоактуалізації обдарованих молодших школярів. У сучасній науковій літературі з'являється все більше публікацій, які так чи інакше розкривають проблему виявлення та розвитку обдарованості. Соціально-психологічні аспекти обдарованості розроблялися у працях Ю. Гільбуха, О. Кульчицької, В. Панова, К. Текекс, Л. Токаревої, В. Юркевич (у молодшому шкільному віці), В. Дружиніна, Н. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляко, О. Музики, В. Рибалки, Р. Семенової, М. Холодної (у підлітковому та юнацькому віці).

Різні аспекти розроблення та реалізації компетентісного підходу в освіті висвітлено в наукових публікаціях А. Андреєва, Н. Бібік, О. Биковської, В. Болотова, Л. Ващенко, А. Вербицького, І. Єрмакова, О. Лебедева, О. Локшиної, Р. Пастушенка, О. Пометун, А. Тряпціної, А. Хуторського, С. Шишова та інших. Питання визначення ключових компетентностей досліджували І. Зимня, О. Овчарук, О. Савченко, Г. Селевко, П. Третьяков та ін.

Розкриттю змісту та моделюванню процесу формування ключових компетентностей присвячено праці В. Бездухова, В. Болотова, Г. Данилової, В. Заболотного, О. Зайцева, В. Серікова та ін.

Однак якщо брати різні аспекти формування ключових компетентностей обдарованих дітей, то вони лише фрагментарно використовуються в навчальному

*© Слободенюк Л. І., Слободенюк О. В.

процесі. Це пояснюється їх розрізненістю за змістом і невизначеністю місця в системі навчання з використанням компетентнісного підходу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати й розробити структурно-функціональну модель формування ключових компетентностей обдарованих дітей.

Компетентнісна стратегія відповідає потребам сьогодення й узгоджується з організацією навчально-виховного процесу початкової освіти. Компетентнісний підхід покладено в основу Державного стандарту початкової загальної освіти, в якому ключові компетентності визначено як основи для самореалізації в суспільстві, успішної організації власного життя, причому терміни ці вживаються в такому значенні:

– **компетентнісний підхід** – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно-підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна й предметна;

– **компетентність** – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається зі знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці;

– **компетенція** – суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини.

Наявність у початковій школі дітей із високим рівнем інтелектуальних здібностей вимагає системної роботи з їх розвитку й підтримки. Практика засвідчує, що багато обдарованих дітей без відповідної підтримки, без стимулювання їх розвитку не можуть досягнути того високого рівня, на який вони потенційно здатні. Потрібні спеціальна допомога та психологічний супровід розвитку обдарованої особистості. Особливостями навчання обдарованих дітей у контексті компетентнісного підходу є не лише розвиток пізнавальних здібностей, але й достатній рівень сформованості важливих компетентностей – життєвих, навчально-пізнавальних, комунікативних, соціальних, творчих. Отже, метою компетентнісного підходу є організація навчального процесу, спрямованого на сформованість таких особистісних якостей, які допоможуть обдарованим дітям знайти своє місце в житті й бути щасливими.

Тому важливо розуміти, яких саме компетентностей необхідно навчати і що має бути результатом навчання. Відсутність загальновизначеної концепції формування ключових компетентностей в обдарованих і здібних дітей та незаперечна актуальність цієї методичної проблеми спонукали нас до розроблення відповідної структурно-функціональної моделі (рис. 1).

Для розроблення структурно-функціональної моделі формування ключових компетентностей в обдарованих і здібних дітей необхідно, узагальнивши результати теоретичних й емпіричних досліджень [1-3; 7; 12; 13], визначити основні її компоненти та умови функціонування, ознаки та характеристики зазначеного процесу. Тому складники представленої моделі мають спрямовуватися на якомога повніше охоплення різних сторін особистості обдарованої дитини, відображаючи при цьому сукупність і послідовність процесів і методів, які забезпечують реалізацію навчального процесу в початковій школі.

Виокремлення компонентів у моделі дало змогу розбити її на такі блоки: цільовий, змістовний, організаційний, функціональний та результативний. Це дало можливість уявити цілеспрямований процес формування відповідних ключових компетентностей в обдарованих дітей. Означені вище елементи моделі взаємопов'язані між собою й характеризують її як цілісну, відкриту, прагматичну систему, яка є засобом організації практичних дій, спрямованих на формування ключових компетентностей обдарованих дітей початкової школи.

Цільовий блок моделі ми пов'язуємо з реалізацією конкретної мети – формування ключових компетентностей обдарованих дітей. Для досягнення мети ставилися завдання щодо розвитку в дітей креативного та критичного мислення, творчої спрямованості та стимулювання їх до саморозвитку.

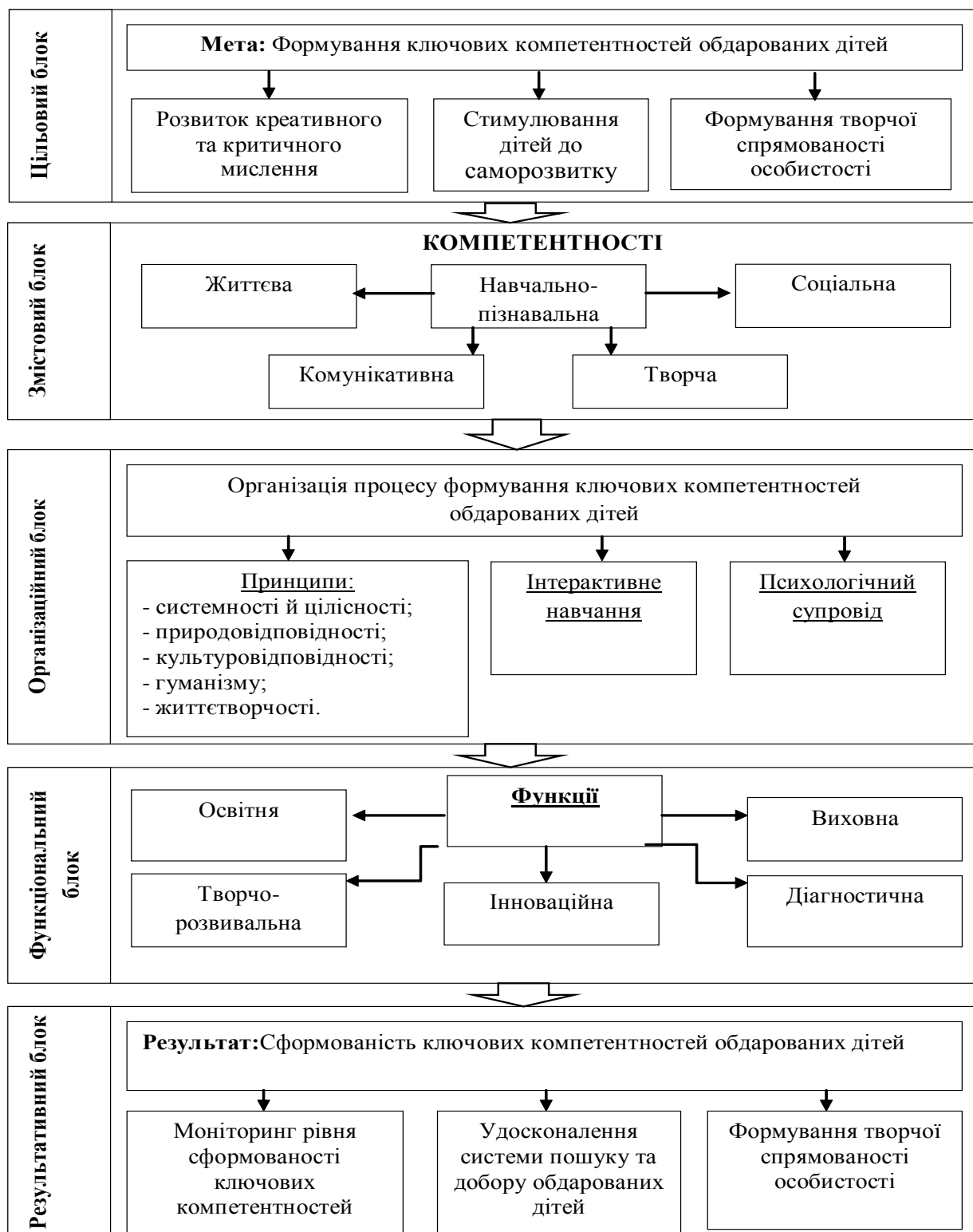

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування ключових компетентностей обдарованих дітей

Компетентнісний підхід у навчально-виховному процесі для обдарованих дітей має бути зорієнтований на розкриття, розвиток і реалізацію їх здібностей. Тому в змістовому блоці моделі ми виділили основні ключові компетентності – життєву, навчально-пізнавальну, соціальну, комунікативну та творчу.

Життєва компетентність – це знання, уміння, життєвий досвід особистості, її творчі здатності, необхідні для вирішення завдань у житті; це реалізація індивідуального життєвого проекту [5, с. 9].

І. Єрмаков і Г. Несен зазначають, що життєва компетентність є складним утворенням й охоплює знання, уміння та навички; життєтворчі здібності; життєвий досвід; життєві досягнення особистості; уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях; здатність обирати адекватні та ефективні способи розв'язання життєвих проблем; знання своїх особистих якостей, переваг і недоліків; здатність до самовдосконалення та самозмін; здатність розуміти та правильно оцінювати інших людей, установлювати з ними адекватні форми спілкування, виявляти толерантність у відносинах; уміння керувати собою й обставинами свого життя; здатність особистості до життя (здатність перебувати в соціумі й відповідно діяти) [5].

Життєву компетентність обдарованих дітей вчені розглядають як детермінанту саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, життєтворчості.

Навчально-пізнавальна компетентність – сукупність компетенцій учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що включає елементи логічної, методологічної, загальнонавчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами пізнання; знання й уміння цілепокладання, планування, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності [12].

Формування навчально-пізнавальної компетентності обдарованих дітей – важливе та складне завдання, від якого залежить здатність особистості до інтелектуального розвитку, до самостійної пізнавальної діяльності, до організації власного навчального процесу, вибору й застосування ефективних стратегій навчання.

У Державному стандарті початкової загальної освіти прописано, що соціальна компетентність – це здатність особистості продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі та команді, виконувати різні ролі та функції в колективі.

Соціальна компетентність обдарованих дітей спрямована на підвищення загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення.

Комунікативна компетентність у Державному стандарті початкової загальної освіти трактується як здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми й віддаленими людьми та подіями, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Комунікативно обдарована особистість – це особистість, яка здатна долати психологічні бар'єри у спілкуванні, висловлювати власну думку та створювати позитивну атмосферу для спілкування.

Творча компетентність – це знання, уміння, навички, ставлення, необхідні для успішної творчої діяльності, та можливість використання їх у житті, на практиці. Вона визначається як здатність людини генерувати ідеї, висувати гіпотези; здібність фантазувати; асоціативність мислення; здібність бачити суперечності; здібність переносити знання та вміння в нові ситуації; здібність відмовитися від нав'язливої ідеї, подолати інертність мислення; незалежність суджень; критичність мислення, здібність аналізувати [4, с. 32].

Творчо обдарована дитина здатна вирішувати різноманітні завдання нетрадиційним, оригінальним шляхом.

Організаційний блок. Формування ключових компетентностей обдарованих дітей має базуватися на основних принципах освіти: системності й цілісності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму та життєтворчості. Реалізація цих принципів полягає в урахуванні педагогом вікових та індивідуальних психологічних особливостей обдарованої дитини. Нині важливим є введення в початковій ланці психологічного супроводу, що дає змогу здійснювати динамічне спостереження за розвитком сфер пізнання, почуттів та емоцій дітей. Мета психологічного супроводу – збереження психічного та психофізичного здоров'я, попередження та подолання будь-

яких відхилень в особистісному розвитку, сприяння процесу соціалізації та засвоєння соціальних цінностей і механізмів життєтворчості [9-11].

Психологічний супровід розвитку обдарованої дитини відбувається в контексті основної ідеї концепції компетентісно орієнтованої освіти. Тому мета введення інтерактивних методів навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор і спільне творче розв'язання проблеми.

Функціональний блок. Запропонована модель дає змогу виокремити такі функції процесу формування ключових компетентностей обдарованих дітей: освітню – навчання обдарованих дітей на основі програм науково-дослідницького спрямування, отримання ними нових знань; виховну – сприяє формуванню в дітей життєвих установок та принципів, соціальних норм, цінностей, стандартів творчої діяльності; творчо розвивальну – сприяє розвитку креативного та критичного мислення, формуванню дослідницьких умінь і навичок, реалізації індивідуальних творчих інтересів і потреб особистості; інноваційну – сприяє формуванню творчої спрямованості особистості та можливості адаптації до нових умов життєтворчості; діагностичну – розроблення та запровадження діагностик рівнів сформованості ключових компетентностей в обдарованих дітей.

Результативний блок структурно-функціональної моделі формування ключових компетентностей обдарованих дітей реалізується через здійснення моніторингу – постійного спостереження за досліджуванним процесом із метою виявлення його відповідності прогнозованому результату, що дозволяє відстежувати зміни в рівнях сформованості ключових компетентностей. У розробленні моніторингових процедур ми дотримувалися основних принципів проведення моніторингу, а саме: об'єктивності, валідності, надійності, урахування психолого-педагогічних особливостей учасників, систематичності, гуманістичної спрямованості, економічності [14].

Зазначений блок передбачає також обов'язкове порівняння результату з рівнями сформованості творчої спрямованості особистості, що дає можливість коригувати раніше запропоновану нами систему пошуку та добору обдарованих дітей [8].

Таким чином, упровадження пропонованої структурно-функціональної моделі формування ключових компетентностей обдарованих дітей створює необхідні умови щодо розвитку в них креативного та критичного мислення, творчої спрямованості та стимулювання їх до саморозвитку.

Подальший науковий пошук може бути спрямований на розроблення науково-методичного забезпечення реалізації представленої моделі.

Література:

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичні засади / Т. М. Байбара ; укл. О. В. Онопрієнко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1. – Донецьк : Каштан, 2011. – 98 с.
2. Бех І. Д. Компетентнісний підхід у сучасній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipv.org.ua/component/content/article/8-beh/56-2012-09-04-22-32-01.html>.
3. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. М. Бібік // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти : Дайджест 1 / укл. О. В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – С. 23-30.
4. Гуманізація процесу навчання в школі : навчальний посібник / за ред. С. П. Бондар. – 2-ге вид., доповн. – К. : Стислос, 2001. – 256 с.
5. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.

7. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1 / укл. О.В. Онопрієнко. – Донецьк : Каштан, 2011. – С. 15–22.
8. Слободенюк Л. І. Система психолого-педагогічного пошуку обдарованих дітей / Л. І. Слободенюк // Психолог. – 2003. – № 8 (56). – С. 4-5.
9. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід дошкільнят та молодших школярів / Л. І. Слободенюк. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – 165 с.
10. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід навчально-виховного процесу в умовах модернізації освіти / Л. І. Слободенюк // Таврійський вісник освіти. – 2009. – № 2 (1). – С. 257-265.
11. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід у школі: мета, завдання, функції / Л. І. Слободенюк // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2009. – № 10. – С. 2-5.
12. Хуторской А. В. Определение общепредметного содержания и ключевых компетенций как характеристика нового подхода к конструированию образовательных стандартов [Электронный ресурс] // Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. – Режим доступа : <http://eidoss.ru/journal/2002/0423.htm>
13. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций / А. В. Хуторской // Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения : сб. науч. тр. / под ред. А. В. Хуторского. – М. : ГНУ ИСМО РАО, 2006. – С. 65–79.
14. Щоголева Л. О. Моніторинг якості освіти: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / Л. О. Щоголева // Педагогічний пошук. – 2014. – № 2. – С. 36-40. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_12.

Слободенюк Л. И., Слободенюк А. В.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОДАРЁННЫХ ДЕТЕЙ

В статье рассматривается проблема выявления и развития одаренных детей на основе компетентностного подхода. С помощью теоретического анализа психолого-педагогической литературы обосновано содержание этого подхода и выяснены его основные характеристики. Предложена структурно-функциональная модель, которая позволяет конкретизировать и системно представить целевой, содержательный, организационный, функциональный и результативный компоненты формирования ключевых компетентностей одаренных детей (жизненную, образовательно-познавательную, социальную, коммуникативную, творческую). Проанализированы составляющие модели, которые обеспечивают научно-методическое и психологическое сопровождение формирования ключевых компетентностей одаренных детей.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, ключевые компетентности, структурно-функциональная модель, одаренный ребенок.

Slobodenyuk L. I., Slobodenyuk A. V.

STRUCTURALLY FUNCTIONAL MODEL OF FORMING THE GIFTED CHILDREN'S KEY COMPETENCES

In the article the problem of the gifted children exposure and development has been examined on based on the competences approach. Its content has been grounded and major characteristics have been founded out by means of the psychological and pedagogical literature theoretical analysis.

The structurally-functional model allowing to specify and present systematically the content, organizational, functional and result-oriented components of the gifted children's key competences' forming (which are vital, educational-cognitive, social, creative) is offered.

The constituents of the model providing the scientifically-methodological and psychological accomplishments of the gifted children's key competences forming It have been analyzed.

The model offered allows us to specify such functions of the gifted children's key competences' forming as educational, creativity developing, innovative, diagnostic. The main principles of the mentioned process like those of systematic and holistic ones, nature and culture responding, humanism

and life creativity have been defined.

It has been stressed that introduction of the structurally functional model of the gifted children's key competences forming creates conditions needed for their creative and critical thinking, creativity-oriented development and stimulates children's self-development.

Key words: competence-based approach, competence, key competences, structurally functional model, a gifted child.

УДК 378.14

Тимошенко Ю. В.*

ГЕРМЕНЕВТИЧНА ПЕРСПЕКТИВА КАТЕГОРІЇ ЗАСВОЄННЯ В КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

На підґрунті постнекласичної методологічної парадигми психолого-педагогічного знання розкрито роль засвоєння соціокультурного досвіду в розвитку суб'єктів освітнього процесу. Показано, що основою цього розвитку постає когнітивно-комунікативна діяльність, зокрема творення суб'єктом особистісного смислового простору в результаті інтерпретації та розуміння семіотичного (текстового) світу культури. Відповідно доведено необхідність розширення напрямків студіювання категорії «засвоєння» через застосування до неї герменевтичного підходу.

Ключові слова: соціокультурний досвід, засвоєння, розвиток суб'єкта, освітній процес, когнітивно-комунікативна діяльність, герменевтичний підхід, інтерпретація, розуміння, смисл, знання, текст.

«Нагальне завдання сучасної педагогіки – про це тепер багато говорять і пишуть – полягає в тому, щоб знайти ефективні шляхи оптимізації та вдосконалення процесів навчання й виховання в середній і вищій школі. Але такий підхід до питання цілком автоматично й з доконечною потребою обертається в систему нових вимог до самої педагогіки. Трудно сподіватися на те, що традиційна педагогіка з її дидактикою, предметними методиками й абстрактною теорією виховання зуміють розв'язати ці практичні завдання. Необхідно перебудувати й удосконалити саму педагогіку, значно розширивши захоплювані нею галузі дослідження й набір теоретичних дисциплін, що її обслуговують» [22]. Ці міркування Г. Щедровицького, якими він розпочинає свою працю «Смисл і розуміння», нині звучать так само актуально, як і в час їх публікації 1976 року на сторінках збірника «Питання психології і методики навчання».

На тлі нинішніх реалій освіти й завдань, поставлених інформаційним суспільством перед нею та її науками, дедалі масштабнішою стає значущість порушеної в цитованій роботі проблеми. Ще очевиднішою видається продуктивність визначеного Г. Щедровицьким реального шляху розв'язання цієї проблеми через орієнтацією теоретичної педагогіки на суміжні соціогуманітарні галузі знань – філософію, психологію, соціологію, культурологію, епістемологію, теорію комунікації.

Щоправда, наразі цей корпус дисциплін потребує суттєвого доповнення. Насамперед це слід робити з огляду на провідну ідею постнекласичної методологічної парадигми психолого-педагогічного знання, а саме ідею розвитку суб'єкта за допомогою творення ним особистісного смислового простору як результату розуміння й інтерпретації дискурсивного семіотичного (текстового) світу культури. З одного боку, йдеться про традиційні гуманітарні дисципліни – герменевтику, риторику, поетику, семіотику, з іншого – про сучасні ділянки науки – когнітологію, теорію тексту, філософську й культурну антропологію, інформатологію, кібернетику, психо-й нейролінгвістику, дискурсологію, неориторику.

*© Тимошенко Ю. В.